

Kaip atpažinti psichoaktyvias medžiagas vartojantį ar nuo jų apsvaigusį mokinį

Pirmieji bandymai vartoti psichoaktyvias medžiagas paprastai priklausomybės nesukelia. Priklausomybė nuo šių medžiagų susiformuoja priklausomai nuo žmogaus asmeninių savybių, vartojimo aplinkybių ir psichiką veikiančios medžiagos poveikio. Pagal tai skiriami psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo etapai, priežastys ir pasekmės (4 lentelė). Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo pasekmės – tiek socialinės, psichologinės ir medicininės – didėja tiesiogiai proporcingai vartojimo dažnumui. Kuo jaunesniame amžiuje pradedamos vartoti, tuo didesnė piktnaudžiavimo jomis bei priklausomybės išsivystymo tikimybė ir didesnė žalingo poveikio jaunuolio raidai tikimybė. Nemažai jaunuolių tik pabando ir nustoja eksperimentavę. Tinkamu momentu nustačius šiuos atvejus ir suteikus pagalbą, galima sustabdyti perėjimą iš vieno vartojimo etapo į kitą ir užkirsti kelią priklausomybės vystymuisi. Priklausomybė formuojasi palaipsniui nuo eksperimentinio, nereguliarus vartojimo, siekiant malonių pojūčių, iki intensyvaus priverstinio, kai vartojama kasdien, norint palaikyti normalią savijautą.

Visuomet yra įspėjamųjų požymių, rodančių, kad jaunuolis vartoja psichoaktyvias medžiagas. Vaikas gali tapti uždaras, keičiasi jo bendravimas, emocijos. Tačiau tėvams / globėjams ne visada lengva nustatyti šiuos požymius, nes tėvams paauglys ir toliau lieka artimas, savas, suprantamas, todėl dažnai šie pokyčiai priskiriami paauglystės amžiaus krizei. Akcentuotina, jog tėvai turi domėtis, kaip jų vaikas leidžia laiką internetinėje erdvėje. Jie gali daugiau dėmesio skirti stebint, kas perkama elektroninėse parduotuvėse (per elektroninę bankininkystę) ir pan., kokiose internetinėse svetainėse leidžiamas laikas. Vis dėlto brendimo laikotarpio pokyčiai nebūna tokie drastiški ir radika-

lūs, kaip išvardyti žemiau. Vaikas tampa savo šeimoje svetimas, slapukauja, apgaudinėja, darosi nekritiškas savo elgesio atžvilgiu. Šiuos pokyčius objektyviau gali įvertinti pagalbos mokiniui specialistai, klasės auklėtojas, mokytojas. Tai:

- 1. Asmenybės pokyčiai** (nuotaikos ar būdo savybių pasikeitimas, brandumo stoka, santykių su tėvais ir šeima, ryšių su draugais pokyčiai, siekių stoka, savęs nuvertinimas, neigimas ir melavimas, vėlavimas, nepaaiškinama baimė, įtarumas arba savisaugos instinkto stoka, priešiškus kitiems ir sau, agresyvumas);
- 2. Veiklos ir įpročių pokyčiai** (be pateisinamos priežasties nebūna namuose / Mokykloje, apleidžiamos pareigos namuose / Mokykloje, pakinta kontaktas su bendraamžiais, kitais žmonėmis, pvz., trumpam išeina su draugais, atėjusių draugų nekviečia į vidų; slapukavimas, konfliktai namuose / Mokykloje, sunkiai susikaupia, įtarus, greitai supyksta, nuolat liūdnamas, keičiasi vertybės);
- 3. Išvaizdos pokyčiai** (higienos stoka, raudonos akys, išsiplėtę arba susiaurėję vyzdžiai, nuolatinė sloga, apetito stoka ar padidėjęs apetitas, dažnas kosulys, keista kalba, miego problemos, išsiblaškytas, energijos stoka);
- 4. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo priemonės** (tarp vaiko daiktų pastebimi žiebtuvėliai, folija, šaukštas, milteliai, kapsulės, tabletės);
- 5. Teisėtvarkos pažeidimai** (smulkios vagystės iš namų ir Mokyklos draugų, bėgimas iš namų ir pan.).

4 lentelė. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo etapai

Vartojimo etapai	Priežastys	Pasekmės
1. Eksperimentinis nereguliarus	leškoma malonių pojūčių	Somatiniai sutrikimai
2. Nereguliarus pramoginis su draugais savaitgaliais	Siekiami patirti bendrumo, malonumo jausmus	Sunkumai Mokykloje, pamokų praleidimas, bėgimas iš namų, apsinuodijimai
3. Individualus situacinis, kelis kartus per savaitę	Norint pagerinti savijautą, nuotaiką, sumažinti įtampą	Daugėja problemų Mokykloje ir namuose, nuotaičių pokyčiai, apsinuodijimai
4. Intensyvus (probleminis) kasdien	Siekiant pagerinti savijautą, nuotaiką, sumažinti įtampą	Atsiskyrimas nuo šeimos, vagystės, depresija, higienos nepaisymas
5. Intensyvus priverstinis (priklausomybė)	Normaliai savijautai palaikyti	Kriminaliniai nusikaltimai, prekyba psichoaktyviosiomis medžiagomis

Šaltinis: Švietimo įstaigų vaidmuo vykdant psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ankstyvąją intervenciją. Metodinės rekomendacijos. Higienos institutas, 2018.

Išvardyti požymiai formuojasi ilgą laiką. Žemiau pateikiami požymiai, kurie išryškėja esant psichoaktyviųjų medžiagų intoksikacijai (pavartojimui). Jie stebimi tiriant vizualiai (5 lentelė):

- 1. Vyzdžio dydis ir reakciją į šviesą.** Esant stimuliatorių intoksikacijai atmerkus voką po 15 sek., krintant tiesioginei šviesai, vyzdys lieka išsiplėtęs, opiatų intoksikacijai – vyzdys lieka susitraukęs, hašišo ir marihuanos intoksikacijai – vyzdys pulsuoja didėjančiai (pastaba: vyzdys pulsuoja bet kuriuo atveju 3,0– 3,5 mm diametru net ir nevartojus psichoaktyviųjų medžiagų);
- 2. Nistagmas** – ritmiškas, nevalingas abiejų akių obuolių trūkčiojimas. Akys tikrinamos atskirai, 40–50 cm atstumu nuo akių vertikaliai ir horizontaliai judinant objektą, kurį tiriamasis, nejudindamas galvos, turi stebėti akimis apie 4 sek. Akies obuolių trūkčiojimas gali būti apsvaigimo ženklas. Nistagmas pasireiškia, kai kraujyje viena ir daugiau promilių alkoholio;
- 3. Akies konvergencija** – žiūros linijų susikirtimą fiksuotame taške, t. y. nukreipti žvilgsnį vienu metu abiem akimis į savo nosies viršūnę ir išlaikyti 4–5 sek. Pavartojus psichoaktyviųjų medžiagų gali išlikti gebėjimas suvesti akis, tačiau sudėtinga ilgai išlaikyti sutelktą žvilgsnį į objektą;
- 4. Pulso dažnis.** Tikrinama uždėjus du pirštus ant plaštakos arterijos. Normalus pulsas yra 60–90 tvinksnų per minutę. Priklausomai nuo vartotos psichoaktyviosios medžiagos, pulsas sulėtėja arba padažnėja;
- 5. Laiko pojūtis Rombergo stovėsenos būdu.** Vertinamas laiko pojūtis, galimybė suprasti paprastas instrukcijas, rankų, kojų drebulys ir akių vokų trūkčiojimas. Tiriamasis turi stovėti suglaudęs kojas, ištiesęs į priekį rankas, atlenkęs galvą atgal ir užsimerkęs. Prašoma pranešti, kai praeis 30 sekundžių. Nepavartojus psichoaktyviųjų medžiagų galima apsirikti 10 sekundžių. Apsvaigus gali būti sunku išlaikyti pusiausvyrą;
- 6. Dūrių žymės.** Jeigu psichoaktyviosios medžiagos švirkščiamos, lieka dūrio žymės, kurios laikui bėgant keičiasi: 0–8 val. – raudona dėmė (paraudęs ratas); 8–96 val. – šviesaus sukresėjusio kraujo pėdsakai; 5–14 dienų – tamsios dėmės; 14 dienų ir daugiau – dėmės išnyksta;
- 7. Kvapas.** Pavartojus alkoholio jaučiamas alkoholio kvapas iš burnos ar nuo drabužių, marihuanos – keistas, neįprastas, cheminių medžiagų kvapas.

5 lentelė. Apsvaigimo nuo psichoaktyviųjų medžiagų nustatymas

Požymis	Migdomieji ir raminamieji vaistai	Lakiosios medžiagos	Kanapės	Stimuliantai	Opiatai	Haliucinogenai
Vyzdžio dydis	Normalus	Normalus	Normalus ar kiek išsiplėtęs	Išsiplėtęs	Susitraukęs	Išsiplėtęs
Vyzdžio reakcija	Sulėtėjusi	Sulėtėjusi	Plečiasi	Sulėtėjusi	Nereaguoja	Nereaguoja
Nistagmas	Yra	Yra	Nėra	Nėra	Nėra	Nėra
Akies konvergencija	Yra	Yra	Yra (paraudę akių baltymai)	Nėra (sutrikusi)	Nėra (sutrikusi)	Yra
Laiko suvokimas	Sulėtėjęs	Normalus	Pagreitėjęs	Pagreitėjęs	Sulėtėjęs	Pagreitėjęs
Pulso dažnis	Sulėtėjęs	Pagreitėjęs	Pagreitėjęs	Pagreitėjęs	Sulėtėjęs	Pagreitėjęs
Dūrių žymės	Nėra	Nėra	Nėra	Gali būti	Gali būti	Nėra
Kvapas	Nėra	Yra	Yra	Gali būti	Gali būti	Gali būti

Šaltinis: Švietimo įstaigų vaidmuo vykdant psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ankstyvąją intervenciją. Metodinės rekomendacijos. Higienos institutas, 2018.